

AMIKOR VERSBE KEZDESZ...

Franz Hodjak: *Kékhagyó kedd*

■ A vers a hátsó szobákban gyülekező szavakból születik. Néha csend termeli, olykor meg hangzavar. Néha megszólít, máskor viszont képtelenné tesz a befogadásra. Talán a vers az, ami leginkább próbára teszi az olvasói szabadságot. Franz Hodjak lírai életművére mindenképp ez a nyitottság, az olvasót egyáltalán nem kímélő minimális szóhasználat jellemző. A művész egymás mellé helyezi az akácillatot és a lapostetves nyarat, az ólomkatonát és a rigót, a bukott és a kedves órangyalokat, a nagymamát és a varjakat, a teát és a holtponot, s így eléri azt, hogy előbb-utóbb „a legégetőbb kérdéseket / mindenki felteszi / magának” (*Teaszünet; Gedanken beim Teetrinken*), mert az ember meg akarja érteni a korántsem könnyű szöveget. Erre az izgalmas felfedezésre nyújt lehetőséget a nemrég megjelent *Kékhagyó kedd*, mely egy kötetnyi válogatást tartalmaz Hodjak lírai életművéből, Halmosi Sándor fordításában.

A lírikus, elbeszélő, regényíró és esszéista Franz Hodjak Nagyszebenben született. Hosszú éveken keresztül a kolozsvári Dacia Könyvkiadó lektoraként dolgozott, a romániai német irodalom meghatározó képviselője volt. 1992-ben költözött ki Németországba, jelenleg Usingenben él, szabadfoglalkozású íróként. Hogy mit jelentett számára a földrajzi-szellemi mobilitás, arról e kötetben számos helyen olvashatunk. Alaptémáihoz tartozik a hazátlanság, az idegenségérzet. Nem azt vallja, hogy Erdélyből Németországba költözvén új otthonra talált, hanem úgy beszél róla, mint egy további hazátlanságról. Hogy a Duden (német szótár) nem beszél a *Heimatlosigkeit* (hazátlanság, hontalanság) többes számáról,

Hodjak szerint nyelvi hiba, amit az egyre gyakoribb mobilitás és a sok „hazátlan” miatt ki kellene javítani. Ő ezt meg is teszi a maga módján az *Usingeni elégiában* (*Usinger Elegie*):

*Nos, nekem nincs két
hazám, mint minden rendes emigránsnak,
lassan nyílik a nyelvtani feketerigó,
nekem csak két hontalanságom van,
egy új, természetesen, meg egy régi.
Egyikből ugrálok a másikba, ahogy éppen kell.*

Így nem csoda, hogy vannak napok, melyek teljes bizonytalansággal kezdődnek, „s egyszer csak azon / kapod magad, hogy idegen helyeken / életed kézről kézre jár”. (*Variációk Bruckner második szimfóniájára; Variationen auf Bruckners Zweite*). Az sem véletlenszerű, hogy számos sorban felbukkan az útleve lhivatal, az emigráns, a kivándorlás, az útlevel, a nyelv, a fehér papír és a fekete cezúra – az én.

Hodjak lecsupaszított stílusában, tömör metaforikusságában, pattogó vagy éppen nehéz ritmusaiban van egy olyan adag bezártság, kételkedés és ironia, amely első olvasásra ledöbbsenti az olvasót. Hogy honnan fakad ez a befelé fordulás, állandó kétely, maró gúny és különcködőnek tűnő hangnem, minden valószínűséggel a társadalmi viszonyok, történelmi fordulatok felől értelmezhető, hisz ne feledjük, Hodjak számára a vers műfaja olyan gondolatok kifejezésére alkalmas, amelyek korokat, embereket, a szabadságot és a gondolkodást teszik hangsúlyossá. A vers jó arra, hogy a kommunizmusban szenvedő egyén függetlenség iránti vágyát kimondja, jó arra, hogy egy

emigráns élettörténetének apró részeit kifejtsé, jó arra, hogy a hiábavalóságot kíméletlenül elvesse, s jó arra is, hogy a kételemekben valamilyen formában bizonyosságot nyújtson. Ez a műfaj, ez a megszólalás-típus az, amelyhez a szerző alkalomról alkalomra visszatér. Legyen szó diktatúráról, szocializmusról vagy liberálizmusról – ebben a műfajban meg tud szólalni.

Verseinek jelentős részében döntő szerepe van az útkeresésnek. Ez nagyon sokszor az útvesztéssel párosul. Nincs cél, nincs megoldás, egyedüli kiút a kételem és az ironia. Franz Hodjak az a fajta szerző, aki szereti az élcelődést, a gúnyt. Természetesnek veszi, ha kifiguráz valakit, s ahova csak lehet, odaszúr. Előszeregettel tagad, ritka is az a verse, amelyikben nem kérdőjelez meg valamit. A „sose”, „nem”, „sem”, „senki sem”, „nincsenek”, „Semmi”, „sem-sem” szavak ezért gyakran felbukkannak. Ez az alaphelyzet annyira természetes számára, hogy még Istenre is kiterjeszti. Azt tanácsolja neki, hogy maradjon Ő is a kereszteződésben, és kételkedjen, essen kétségbe. Mivel a szerző a gyökerekig magába szívta a hontalanság érzését, a kételkedő, ironikus hangnemet, nem meglepő, hogy az üldözött-üldöző szópár verseiben többször is előfordul. Egyik legérdekesebb kontextus erre a *Biciklis vers* (*Gedicht mit Radfahrer*). A biciklis hasonlít ránk, „olyan ő is, mint a meggyőződésünk, / minden és semmi sem. / Üldözött és üldöző”.

Igaz, hogy az ironia jó védekezési mód a világ ellen, s a fájdalom hangja gyakran megszólal verseiben, Hodjak mégsem csupán a kételkedés költője. Olykor hihetetlen emberi gyöngédséggel, életigenléssel és meggyőződéssel tud beszélni a reményről, a szabadságról. Ezt példázza a *Vers, telefon nélkül* (*Gedicht ohne Telefon*):

*A remény gyalog és mezítláb.
Te még el sem
indultál, de ő már
megérkezett. Fogadnunk*

*kell őt és támogatnunk,
szedett lábát ápolnunk,
hogy el ne essen.
De ő csak megy, szakadatlan.
A legvégsőkéig.
Hogy te elindulhass.*

Igen, kétségtelenül ez is teljes mértékben Hodjak. Az a költő, aki versében gyászolni tud egy kanárit, s legfontosabbnak azt tartja, ha a madarakat is végső soron a szabadság illeti. Coco siratása akkor éri el tetőpontját, amikor elhangzik a kérés: „de egy néma perc erejéig / nyissák ki kérem gondolatban / a világ összes / kalitkáját.” (*Coco siratása; Trauer um Coco*).

Remény és kilátástalanság, feloldódás és idegenségérzet, szabadság és bezártóság, bizonyosság és kételem egyaránt szerepet kapnak a kötetben. Ez a kettősség, az állandó kontraszt jól érzékelhető az egyes témákban, motívumokban is. Például az angyalok esetében. A Hodjak-költészetben az (őr)angyalok főszereplőkként jelennek meg. De nem mindegyik az általunk jól ismert funkciót tölti be, jócskán akadnak gyengék is, akik eltűnnek, meghalnak, kiesnek a szerepükből, hogy miniket megijesszenek. Mindenféle típus van: idegen, bukott, vézna, örök menekülő, kedves, halott, illetve „őrangyalok, kik kivándorolnának”, „őrangyalok, kik megölték magukat”. A groteszk mestere Hodjak, jól fejre állítja naivságunkat, miközben ezt kérdezi a *Reggeli versben* (*Morgengedicht*):

*Mihez kezdesz
egy őrangyallal, aki reggel,
mialatt te kényelmesen
kávédát szűrészölöd
és a világot rendezed, amit
tegnap összekuszáltál,
lezuhan az égből, erkélyedre
toccsan, végleg elterül.
Először azt hiszed, hál'istennek,
nem ütött agyon.
És aztán?*

Ki ez az ember, aki ilyen pimaszul felteszi nekünk a kérdést? Önmagát így ha-

tározza meg: „Egy romániai német török vagyok, / egy balkáni fojtóangyal tehát.” (*Gyilkos ballada; Moritat*) Hodjak ironikusan rájátszik a keletiesen csengő névre, s jól behúzza az olvasót a csapdába, amikor elhitheti vele a török eredetet. Valójában a romániai német meghatározás illik rá, s ez a kettősség számos versében nyomon követhető. Hivatkozik Erdélyre, bebarangolja a Duna-deltát, Bukarestet, Székelyföldet, a román falvakat, így a kulturális hálót kiszélesíti. Balogh F. András, a kötet utószavának szerzője pontosan világít rá arra, hogy Hodjaknak az önmagáról alkotott metaforája tulajdonképpen a rossz értelemben vett Balkán, Kelet-Európa, az értelemkeresés és elbukás megjelenítője, mely önazonosságában és művében egyaránt meghatározó. Egy biztos: az erdélyi olvasó számára nem annyira nehéz a gondolatok kibetűzése, mert a szerzővel azonos élményanyaggal rendelkezünk. A végig nem írt sorokban, a groteszk gondolatok mögött ott a romániai hangulat, amit minden itt élő jól ért és tapasztal. Ki Franz Hodjak? Úgy is lehetne válaszolni a kérdésre, hogy egyszerre kicsit Villon, kicsit Brecht, kicsit Jónás, kicsit Ovidius, s így tovább. Ők azok, akiket Hodjak verseiben megszólít, s akiknek a sorsáról elgondolkozik, és e sorsok egyén és hatalom problematikus viszonyához kapcsolódnak. Franz Hodjak önmagát névtelen oszlopnak tekinti, s az örök kételkedés lírai hangját képviseli: „Mindig azok / voltunk, akik soha nem leszünk.” (*Hon. Bizonyosság nélkül; Land. Ohne Beweis*).

Halmosi Sándornak sikerült fordításában megértetnie őt. A szatmárnémeti születésű költő ráérezett a precíz nyelvhasználatra, a tömény mondanivalóra, az ironikus, sokszor groteszk stílusra, ezért lett jó és Hodjak-szerű a magyar fordítás. Ugyanaz a tömör metaforikusság, a nyelv elemi egyszerűsége érvényesül a magyar sorokban is, mint az eredeti német szöve-

gekben. Ehhez az alapvető hodjaki hangnemhez pedig hozzáadódik Halmosi saját stílusa, saját értelmezése, helyenkénti ferdtése, amivel mi, olvasók, sokat nyerünk. Olvassuk Halmosit, s megértjük Hodjakot; olvassuk Hodjakot, s megismerjük Halmosit – igen, ebben a kötetben a kettő elválaszthatatlanul együtt jár. A fordító a kötet végén egyébként kilép szerepéből, s szerzőként szól Hodjakról *Az angyalokkal flancoló / akinek ördöge van* című írásában. Csípős, provokatív, erős szöveg ez, melynek megértéséhez elengedhetetlenül szükséges a kötetben lévő versek többszöri elolvasása.

A *Kékhagyo kedd* átfogó képet nyújt Franz Hodjak lírai életművéről. 1970-től 2008-ig megjelent verseket tartalmaz, így mindegyik kötetből nyújt egy kis ízelítőt. A címadó vers azért érdekes, mert a húshagyo keddet asszociálja, amely a nagyböjt kezdetét megelőző nap, a farsangi szezon utolsó napja. Erre a versben is történik utalás, a nyúl lábától a kitiltott kénen át eljutunk a kedéllyel egyenlő penészes kenyérig, végül pedig a nyelv, a lét bizonytalanságáig: „billeg a nyelv homol / az élet mint mindig megszarol” (*Kékhagyo kedd; Blauer Dienstag*).

Hodjak szerint, ha egy versbe kezdesz, tudnod kell, hogy nem ér véget. Ha tudnánk, hogy véget ér, más fogalmat alkotnánk a világról. A költő, aki az elemi dolgokba a legmélyebb gondolatokat is bele tudja vinni, azt mondja a versről (s talán ezzel együtt az élet megéléséről is), hogy legyen inkább „egy folyamatos alakulás, egy / útkereszteződés, táblák nélkül, hogy / biztosan eltévedj, folyton-folyvást, és // ne csak a célt ismerd. Mert a célegyenesben, / ami a halál, az élet már értelmetlen.” (*Az Édentől balra; Links von Eden*). Amikor versbe kezdesz, valójában az életet éled: táblákat keresel vagy rejtesz el az útkereszteződésben.

Pap-Mike Ágnes